

УДК 354:4.053.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2020.2.4>

Попок А. А.,

доктор наук з державного управління, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
віце-президент

Національної академії державного управління при Президентові України

Дяченко А. В.,

кандидат наук з державного управління

ПРИЙМАЮЧА ГРОМАДА ЯК СУБ'ЄКТ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

THE RECEIVING COMMUNITY AS A SUBJECT TO THE INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

У статті досліджено феномен приймаючої громади, що позитивно впливає на процес інтеграції внутрішньо переміщених осіб, обґрунтовано, що якості інтегруючої громади представляються як соціально-психологічні та ресурсні. Визначено, що соціально-психологічні якості інтегруючої приймаючої громади спрямовані на відтворення цінностей (цілей) і способів діяльності, необхідних для інтеграції, на встановлення балансу толерантності й інтолерантності у взаєминах соціальних одиниць шляхом оптимізації їх консолідуючих цінностей, на необхідні зміни інститутів громади для підтримки прав, ідентичностей інтегрантів, їх доступу до ресурсів і їх обміну. Ресурсні якості громади спрямовані на кооперацію й оптимізацію ресурсів двох взаємопов'язаних суб'єктів – індивідів (групи) та громади.

Визначено особливості формування механізмів інтеграції внутрішньо переміщених осіб і показано, що державні органи загалом ефективно відреагували на кризу, хоча інституціональна структура щодо надання послуг внутрішньо переміщеним особам була ускладнена залученням багатьох центральних органів виконавчої влади до надання підтримки внутрішньо переміщеним особам без будь-якої справжньої координації між ними. Наведено рівні інтеграції (низький, середній і високий) та обґрунтовано їх індикатори, зокрема такі як вирівнювання більшості соціальних та економічних показників; ідентифікація внутрішньо переміщених осіб як рівноправних суб'єктів місцевої громади; безконфліктна стійка взаємодія; ефективне партнерство; задоволення соціальним статусом, комфортність; визнання культурних цінностей громади; позитивне сприйняття оточення й себе в ньому; позитивна динаміка демографічних показників; зв'язок майбутнього з громадою та нароццвання ресурсів (індикатори інтеграції високого рівня).

Наголошується на необхідності внесення коректив до розподілу ресурсів у приймаючих громадах з метою створення, поширення й застосування нового засобу, що задовольняє потреби людини та суспільства, потреби взаємодіючих груп і викликає разом із тим соціальні й інші зміни. Доведено, що як інтегруючий суб'єкт приймаюча громада є соціокультурним утворенням, діяльнісний стан якого відображає специфічні властивості, зумовлені необхідністю прийняття груп з інших спільнот.

Ключові слова: інтеграція, приймаючі громади, внутрішньо переміщені особи, індекс інтеграції, Україна.

The phenomenon of the host community, which has a positive effect on the process of integration of internally displaced persons, has been studied. It is substantiated that the qualities of the integrating community are presented as socio-psychological and resource. It is determined that the socio-psychological qualities of the integrating host community are aimed at reproducing the values (goals) and methods of activity necessary for integration, establishing a balance of tolerance and intolerance in the relations of social units by optimizing their consolidating values, necessary changes in community institutions, identities of integrators, their access to resources and their exchange. Community resource qualities are aimed at cooperation and optimization of resources of two interconnected entities – individuals (groups) and the community.

The specifics of the mechanisms for the integration of internally displaced persons have been identified and it has been shown that public authorities have generally responded effectively to the crisis, although the institutional structure for providing services to internally displaced persons has been complicated them. The levels of integration (low, medium and high) are given and their indicators are substantiated, in particular, such as equalization of most social and economic indicators; identification of internally displaced persons as equal subjects of the local community; conflict-free stable interaction; effective partnership; satisfaction with social status, comfort; recognition of community cultural values; positive perception of the environment and yourself in it; positive dynamics of demographic indicators; linking the future with the community and building resources (high-level integration indicators).

Emphasis is placed on the need to make adjustments to the allocation of resources in host communities in order to create, disseminate and apply a new tool that meets the needs of man and society, the needs of interacting groups and causes social and other changes. It is proved that as an integrating subject, the host community is a socio-cultural entity, the activity of which reflects the specific properties due to the need to accept groups from other communities.

Key words: integration, host communities, internally displaced persons, integration index, Ukraine.

Вступ. У результаті анексії Російською Федерацією Криму та розв'язанням військових дій у Донецькій і Луганській областях, що спричинило масштабне внутрішнє переміщення понад півтора мільйона українських громадян, Україна опинилася в стані надзвичайної гуманітарної катастрофи. Різка зміна соціального статусу, пов'язана з утратою матеріальних ресурсів і житла, соціальних і родинних зв'язків, роботи та добробуту на фоні шоку від пережитої надзвичайної ситуації, – це той соціально-психологічний фон, який супроводжує це переміщення. Тривалість перебування в статусі внутрішньо переміщених осіб зумовила зміну й проблем, пов'язаних із цим процесом, і вектори державної політики, спрямованої на підтримку цих людей, від негайної допомоги, забезпечення їх прав і свобод, гарантування безпеки їхнього життя і здоров'я до створення рівних умов для реалізації їхніх прав та інтеграції до приймаючих громад.

Огляд літератури та гіпотеза дослідження. Поява в Україні такої нової соціальної групи, як внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО), зумовила інтенсивний розвиток наукових досліджень з питань реінтеграції, інтеграції, соціальної адаптації, правового та соціального забезпечення, надання інформаційних послуг, захисту прав ВПО, ставлення до них з боку жителів приймаючих громад тощо. Кількість таких досліджень як теоретичного, так і прикладного характеру зростає [1].

На розробленні теоретико-методологічних засад інтеграції ВПО зосередилися науковці багатьох установ.

Авторським колективом Інституту економіки промисловості НАН України підготовлено монографію «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху», у якій здійснено оцінювання масштабів вимушеного переселення мешканців Донецької та Луганської областей; визначено законодавчі підстави формування умов і можливостей правового захисту ВПО, окреслено стратегічні напрями щодо їх соціального забезпечення та матеріальної допомоги [2].

На виконання бюджетної теми «Активізація соціального і трудового потенціалу сталого розвитку як чинників економічного зростання» та науково-дослідної роботи на тему «Вплив ВПО на розвиток територіальних громад: наявні та пер-

спективні можливості» цими науковцями підготовлено наукову доповідь «Формування та реалізація системи інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади», яка фокусується на питаннях також активізації й ініціації громадянського суспільства у цій сфері, які є запорукою самореалізації ВПО [3].

У цій фундаментальній роботі представлені результати експертного опитування (експертами були ВПО, представники територіальних громад і громадських об'єднань і науковці), проведеного в жовтні-грудні 2016 року.

У науковій доповіді містяться теоретичні обґрунтування доцільності інтеграції ВПО в територіальні громади, обґрунтовуються переваги для приймаючих громад і ВПО щодо проведення успішної інтеграції та обґрунтовані пропозиції й рекомендації, спрямовані на створення цілісної системи інституціонального забезпечення інтеграції ВПО та залучення їхніх ресурсів до розвитку приймаючих громад [3].

Монографія «Донбас і Крим: ціна повернення» [4], яка підготовлена Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України, є комплексним дослідженням проблематики військових дій на Сході України та анексії Криму. Проблемам ВПО присвячено окремий підрозділ, у якому визначено результати подій, що відбулися, що полягають у втраті ресурсного потенціалу ВПО – їхнього соціального статусу, житла, майна, роботи, а часто й рідних і близьких, що спричинено різкою зміною соціального середовища, важкими умовами та низькими можливостями життєзабезпечення. У цій роботі також оцінені заходи державної підтримки забезпечення зайнятості ВПО, які висвітлені, зокрема, у дослідженні громадської ініціативи «Відновлення Донбасу» [5], реалізація яких передбачає формування механізмів використання потенціалу ВПО, зокрема дозвіл на нестандартний режим роботи, гнучкий графік зайнятості, допомога ВПО в підприємницькій діяльності [4].

Гіпотеза дослідження. Інтеграційні якості приймаючої громади в умовах внутрішнього переміщення, викликаного збройною агресією РФ, формуються за недостатності соціокультурних умов для інтеграції ВПО. На формування й відтворення інтеграційних якостей, результати

інтеграції загалом впливає комплекс особливостей приймаючої громади, пов'язаних із її економіко-політичним становищем, соціокультурними, демографічними та іншими особливостями. Цей аспект інтеграції досить повно проявляється на етапах інтеграції ВПО в приймаючу громаду.

Методи дослідження. Ми використовували соціокультурний підхід, за допомогою якого досліджено особливості приймаючих громад у контексті успішності інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Для їх визначення авторами проаналізовані результати соціологічних досліджень (2015–2019 рр.) методом вторинного соціологічного аналізу.

Результати дослідження. Важливим суб'єктом інтеграції ВПО є приймаюча громада. У науковій літературі місцева громада розглядається як спільність людей, які проживають на одній географічно обмеженій території й мають спільні інтереси [6, с. 65]. У цьому сенсі поняття місцевої громади співвідноситься з поняттям локальності. Локальний означає місцевий, який не виходить за певні межі.

Громада за образом *Community* утворюється нормативною системою порядку, статусами; правами й обов'язками, які належать її членам і які можуть бути різними залежно від характеру груп усередині цієї громади; вона представляється процесом соціальної взаємодії, що породжує інтенсивні або екстенсивні відносини й практики взаємозалежності, кооперації, співпраці й об'єднання. Ці відносини, згідно з оцінками Ф. Тьоніса, базуються на спільних інтересах, цінностях і довірі, на міжособистісній солідарності, яка визначається особливостями соціального середовища. Ф. Тьоніс зарахував до спільнот і територіальні громади, де відтворюються національні, соціальні та інші інтереси [7, с. 18]. Т. Парсонс звертав увагу на те, що суспільство (громада) висуває «стандартизовану концепцію належності до нього, згідно з якою й розрізняються індивіди, що входять у це суспільство й не входять до нього» [8, с. 594]. Індивіди та групи, які залишаються «за межами громади», тобто виключаються з усього різноманіття соціальних зв'язків і відносин, що розкриваються в її сферах, є носіями соціальної нерівності, депривації та конфлікту в громадах. Це досить чітко проявляється в ситуації інтеграції ВПО до нової приймаючої громади.

Цінність і раціональність обраної громади відповідає основним значущим для ВПО культурним і соціальним критеріям, таким як традиції, норми, ідеали, спосіб життя, а також близькість території до місця виїзду (найбільша кількість ВПО про-

живає в Донецькій і Харківській областях), стан ринку праці, соціальне самопочуття населення тощо [9]. Однак значущість цих умов вступає в протиріччя з конкурентними домаганнями ВПО та місцевих жителів. У результаті «проникнення» в громаду ВПО виникають нові форми взаємодії, створюються або відроджуються «ми – вони» відносини, «культурні дистанції» [9]. За результатами опитувань, самі ВПО впевнені в недоброзичливому ставленні до них з боку місцевих жителів, а опитування останніх показують, що на їхнє ставлення передусім впливає поведінка ВПО [9].

Українським важливим як для подальшого життя ВПО, так і для життєдіяльності регіону переселення є налагодження доброзичливої взаємодії між ними та місцевими мешканцями. Згідно з результатами соціологічних опитувань (таблиця 1), ставлення місцевих мешканців до ВПО доволі амбівалентне. З одного боку, їм співчують і допомагають, проте з іншого, як свідчать дані соціологів, – 81 % опитаних вважають, що з нормалізацією ситуації ВПО мають повернутися в містя попереднього проживання. Тобто готовність прийняти вимушених переселенців як інтегральний складник свого соціального оточення в місцевого населення є доволі низькою [10].

Варто зазначити, що не всі ВПО відчують інтолерантність з боку приймаючої громади. Так, соціологічне дослідження «Індекс комфортності переселенця» констатує, що на запитання «чи пропонували вам допомогу місцеві жителі» позитивно відповіли 78,4% переселенців у Донецькій, 72,8% у Луганській, 72% у Харківській, 71,2% у Львівській, 67,2% у Миколаївській і 56,4% у Запорізькій областях. Найменші показники мають Дніпропетровська область – 34,9%, тільки 32% – у Києві [11].

Дослідниками досить аргументовано представлені конфліктні сторони взаємодії ВПО і приймаючої громади та їх причини. Так, у дослідженнях [10, 14] підкреслюється, що ситуація пред'явлення ВПО прав на територію, ресурси й захист не може не бути напруженою, а то й конфліктною.

Місцеві жителі не можуть не відстоювати досягнуті ними права, уважаючи свої зусилля щодо їх досягнення безумовною цінністю, а прибулих – не тільки такими, що посягають на ці права, а і не гідними їх, оскільки вони не мають свого внеску в їх створення. Присутність ВПО в приймаючій громаді несе проблеми не тільки соціальної адаптації, а й конкуренції в зв'язку з доступом до ресурсів життєдіяльності, безпеки регіону. Однак внутрішнє переміщення не з волі людей, а в результаті зовнішніх чинників,

Таблиця 1

Соціологічні дослідження з проблем ВПО

Назва дослідження	Суб'єкт	Процедура	Результати
Розуміння інформаційних і комунікаційних потреб ВПО. У пастиці пропагандистської війни. Покинута. Розчаровані. Загавровані [12], 20–30 січня 2015 року	Міжнародна ГО «Інтер-ньюз»	50 інтерв'ю з ВПО, представниками місцевих волонтерських груп, ГО, національних і міжнародних гуманітарних організацій, місцевими медійними групами (Слов'янськ, Дружківка, Краматорськ, Святогірськ, Харків, Дніпро, Запоріжжя та Київ).	ВПО почувалися покинутими Українською державою: відсутність чіткості щодо змісту державного законодавства про ВПО та механізми допомоги. Така ситуація створює певну плутанину для ВПО та збільшує їхнє незадоволення. В умовах відсутності чітко визначеної політики державні посадовці, місцеві групи і міжнародні організації не можуть ефективно співпрацювати для надання вчасних і необхідних послуг щодо допомоги ВПО
Ставлення населення України до ВПО з Донбасу та Криму [10], 5–16 лютого 2016 року	Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) на замовлення Агентства ООН у справах біженців (UNHCR)	Розмір вибірки – 2003 ос. 22 обласні центри, окремі міста Київської, Полтавської, Одеської області, міста Донецької, Луганської, Дніпропетровської та Запорізької областей із чисельністю населення понад 100 тис. чол., крім обласних центрів, і міста Харківської, Донецької, Луганської, Дніпропетровської та Запорізької областей із чисельністю населення до тис. чол.	Майже всі опитані ставляться до ВПО із Донбасу та Криму позитивно (по Україні – 43%, у місцях найбільшої концентрації переселенців – 58%) або нейтрально (47 і 34%); українці схильні сприймати переселенців як громадян, які мають рівні права з іншими та які стали заручниками ситуації і потребують підтримки (по Україні – 89%, у місцях найбільшої концентрації – 96%). Учасники дослідження не вважають переселенців винними за ситуацію, у якій опинилися (77 і 85% відповідно). На основі інформації зі ЗМІ формують своє ставлення до ВПО 65% респондентів по всій Україні та 63% у місцях концентрації; присутність переселенців вплинула на повсякденне життя 30% приймаючих громад.
Індекс комфортності переселення [11], з 29.07.2015 по 11.08.2015	Громадська ініціатива «Відновлення Донбасу» спільно із соціологічною компанією TNS Ukraine	1000 інтерв'ю з ВПО (вільний пошук) і 1000 інтерв'ю з місцевими жителями (вибірка квотна за статтю, віком, регіоном і розміром населеного пункту), у 7 областях України (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Львівська, Луганська, Миколаївська, Харківська) та Києві	51% респондентів заявляють про намір з часом повернутися на Донбас; найчастіше згадуваною проблемою майже в усіх регіонах, де проводилися дослідження, названо житло (частота згадування – від 66,4% у Львівській області до 90% у Харківській), лише в Луганській області найчастіше згадуваною проблемою стало отримання соціальних виплат; найгірші показники задоволеності після звернення ВПО до органів державної влади в Центрі зайнятості (лише 30% тих, хто звертався, залишилися задоволеними зверненням); відповідно, у Центрів зайнятості найнижчі оцінки допомоги за 5-бальною шкалою (від 1,8 у Києві до 3,2 у Запорізькій області)
Громадяни України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем [13], 6–12 листопада 2015 року	Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова	Анкетне опитування	Виявлено стан громадської думки населення України щодо ставлення громадян до вимушених переселенців із Криму та сходу України. Найчастіше респонденти зазначили, що ставляться до них нейтрально: «присутність ВПО в місцях помешкання респондентів (місті (селі) майже не помітна й не створює жодних проблем для респондентів особисто» (40,5%). Позитивно до них ставляться 32,1% (співчувають і по можливості готові допомагати вимушеним переселенцям), а 20,9% відповіли, що ставляться негативно. Нейтральне ставлення до ВПО висловила відносно більшість опитаних у західному, центральному та східному регіонах України. У південному регіоні й на Донбасі приблизно рівні частки респондентів висловлюють нейтральне та позитивне ставлення до ВПО.

зокрема військового конфлікту, апіорі передбачає зовнішні ж втручання в скрутну життєву ситуацію ВПО, з якою вони не можуть упоратися без сторонньої допомоги. Оскільки державне регулювання на першому етапі внутрішнього переміщення було не достатнім, запобігання названим проблемам і подолання їх пов'язувалося з інтегруючим потенціалом громади та його якісними сторонами, що відображають властивості й здатності її суб'єктів до прийняття нових членів і «зняття» протиріч, які супроводжують цей процес. ВПО потребують підтримки для інтеграції в приймаючі громади. Особливо це важливо під час збройного конфлікту й економічної кризи, коли зростає рівень нетерпимості, приїжджі стають «першими винними», перетворюються на маргіналізовану групу, виключену із життя громади, яка є подразником і причиною збільшення соціального напруження [15]. Інтеграція ж дає їм можливість реалізувати свій економічний, соціальний, політичний і культурний потенціал [15].

Однією зі специфічних функцій громади є інтегруюча функція в значенні приєднання до себе соціальних груп з інших громад. У ситуації незворотності процесу інтеграції ВПО ця функція продукує діяльність структур громади та взаємодії її суб'єктів у напрямі сприйняття цієї групи, що розкриває специфіку вираження суб'єктності громади в контексті дослідження. Ця точка зору дає змогу розглядати приймаючу громаду як інтегруючого суб'єкта, указуючи на такий стан громади, який характеризує її з позицій способів, ресурсів, властивостей, що реалізуються через інститути, організації тощо, сприяють включенню до її складу нових членів. Так, формування загальних консолідуючих цінностей, норм і зразків поведінки, їх трансляція новим членам здійснюють такі традиційні інститути, як сім'я, освіта й громадянське суспільство. Однак сфера дії цих інститутів лише частково пов'язана з основними значущими для інтеграції функціями громади, так як цінності, норми транслуються не тільки в цих інститутах, а й, наприклад, в інститутах управління, економіки, культури, масової комунікації. На основі сформованих у приймаючій громаді уявлень про управління, організацію та самоорганізацію формуються структури, що діють у соціально-політичній, політико-державній, культурно-психологічній, культурно-комунікативній, громадянській та інших її сферах. До них належать територіальні органи державної влади й місцевого самоврядування, організації соціальної інфраструктури, соціальні групи, громадські організації, трудові колективи, конфесійні

групи тощо, які представляють суб'єктів громади й процес її інтеграції. Такий підхід допомагає представити приймаючу громаду структурно. Як елементи структури виділяються такі: органи державної влади та місцевого самоврядування, організації соціальної інфраструктури, громадські організації, групи місцевого населення, релігійні організації, громадська думка, засоби масової інформації (ЗМІ), підприємства й організації.

Традиційні та специфічні інститути громади утворюють її структурно-функціональну основу. Однак, будучи свідомо організованим агрегатом, наділеним політичною автономією, що підтримує існування основних соціальних інститутів, приймаюча громада має свої якісні сторони, що характеризують її здатності до інтеграції (прийняття). Цей висновок дає змогу виділити поняття «інтегруюча приймаюча громада», яке, на нашу думку, відрізняється від поняття «приймаюча громада».

Якісний стан громади ми пов'язуємо зі здатністю її суб'єктів до рефлексії, яка відображає їхнє ставлення до інтеграційного процесу, осмислення способів впливу на нього. Діяльність інститутів громади, індивідів і груп, заснована на ідеалах, цінностях і нормах, що орієнтують на інтеграцію й функціонування нових груп, дає уявлення про такі якісні характеристики інтегруючої громади або її якості, які відображають заходи реалізації функцій суб'єктів взаємодії, спрямовані на розвиток цього процесу. Нами виділяються соціально-психологічні та ресурсні сукупності якостей інтегруючої громади. До першої сукупності якостей належать такі:

1. Властивості етосу (сукупності етичних цінностей) громади, націлені на подолання відмінностей, які виникають у результаті зіткнення «своїх» і «чужих» у процесі соціальної взаємодії. Ці відмінності зумовлені суперечностями між традиційною етикою, мораллю, характерні для приймаючих громад, пов'язані з їхніми особливостями господарювання, і нехарактерними інноваціями, що проявляються в мотивах і моделях соціально-економічних дій нових членів громади. Відмінності зв'язуються також «із боротьбою культур і цінностей», що відбуваються в тих спільнотах, куди приносяться нетрадиційні ціннісно-нормативні стандарти і практики. У результаті цього створюються конкуренції в інституційній, громадській і побутовій сферах громади, в основних видах життєдіяльності (трудова, соціально-господарська, дозвільна тощо).

2. Властивість підтримки двосторонньої адаптації, де результатом є взаємне визнання прав.

3. Здатність включення нових членів у простір громади (культурний, правовий тощо), де важливі

пошук і поширення консолідуючих цінностей громади, де генеральною цінністю виділяється цінність стабільності і стійкості. Це пояснюється визнанням невизначеності й станів ризику, властивих взаємодіючим суб'єктам (ВПО й місцевим).

Названі соціально-психологічні якості інтегруючої приймаючої громади розкриваються, по-перше, у відтворенні цінностей (цілей) громади й на їх основі способів діяльності, необхідної для інтеграції; у встановленні балансу толерантності й інтолерантності у взаєминах соціальних інститутів і груп.

У доповіді ЮНЕСКО 1989 року йдеться про те, що метою приймаючих громад є «формування плюралізму навколо соціальної згуртованості і прихильності стрижневим цінностям» [16].

Як показує міжнародний і вітчизняний досвід, процес інтеграції може розвиватися тільки тоді, коли посилення ролі держави як суб'єкта спільноти означає забезпечення її ефективного функціонування через рівність можливостей учасників соціальних відносин; через стимулювання прийому нових громадян у співвідношенні зі створенням можливостей відтворення їхніх власних ресурсів стійкості. Тому важлива роль у процесі інтеграції відводиться ресурсним якостям громад. До них належать такі:

1. Кооперативна здатність як властивість ефективної організації соціальних суб'єктів, подолання їхніх розбіжностей і конфліктів між індивідами та групами, включення їх у режими продуктивної соціальної взаємодії, узгодження діяльності в межах територіального утворення. Критерієм оцінювання ефективності є на позитивному полюсі здатність приймаючої громади забезпечувати кооперацію за рахунок урахування цінностей, інтересів і потреб жителів, ціннісних патернів соціальної взаємодії; на негативному – нездатність окремих членів і громади загалом нарощувати конценсусну кооперативність (узгоджене об'єднання).

2. Здатність до оптимізації ресурсних комплексів, що включають ресурси як громади, так і взаємодіючих індивідів і груп; і здатності до оптимізації механізмів інтеграції.

Ресурси означають кошти, матеріальні чи владні, використовувані індивідом для своїх цілей у процесі взаємодії (Е. Гідденс) [17, с. 145]. Однак тільки за рахунок ресурсів індивіда або групи стійкість у громаді неможлива, так як зовнішнє середовище як сприяє їй, так і порушує цей стан. Набуття стійкого і стабільного становища в суспільстві прямо залежить від ресурсів двох взаємопов'язаних суб'єктів – особистості (групи)

і соціальної спільноти. Дотримуючись теорії структуралістського конструктивізму (П. Бурдє), виділимо ресурсні комплекси («структури панування») на основі цінностей, які визначають та організують індивідуальні, колективні та групові практики соціального обміну: відповідальність, справедливість, самозабезпечення, «внески», взаємодопомога тощо; комплекси, які відображають актуальні засоби взаємодії соціальних суб'єктів, що подаються індивідами і групами, з одного боку, і громадою (соціальна інфраструктура, організації та колективи, громадські ініціативи, організації, об'єднання та рухи, громадська думка) – з іншого (таблиця 2).

Названі групи ресурсів не вичерпують усього ресурсного капіталу інтеграції, який залежить від його розподілу та від особливостей суб'єктів, що інтегруються, який може дати якісно різні результати для їх інтеграції та стійкості в соціумі.

Тобто здатність інтегруючої громади оптимізувати необхідні ресурси пов'язується з виділенням і підтримкою комплексу ресурсів, що відповідають її завданням і сприяють розвитку. Ця якість громади доповнюється здатністю оптимізації механізмів інтеграції. У розгляді сучасних трансформаційних процесів під соціальним механізмом розуміється стійка система взаємодій соціальних суб'єктів різних типів і рівнів. Взаємодії, що формують цю систему, регулюються, з одного боку, базовими інститутами суспільства, а з іншого – особливостями суб'єктів – індивідів, груп. З погляду системного аналізу (Т. Парсонс) виділяються типи механізмів соціальної рівноваги як способи використання ресурсів суспільства. До них належать влада, управління, соціальні ролі, соціальні інститути, колективи, громади. У контексті дослідження соціальні механізми розглядаються як способи системно-організованого використання ресурсного комплексу інтегруючої громади, включаючи й індивідів, груп, що включаються в неї та присутніх у ній раніше.

Обговорення. На думку науковців [3], у складних життєвих обставинах успіх досягався передусім тими, хто не тільки володів певними особистісними задатками, мав життєві ресурси (насамперед освіту), достатні для діяльності в нових умовах, а й мав соціальні зв'язки (соціальний капітал), використовував уміння управляти обставинами свого життя: міняти професію, місце роботи; використовував якісь свої навички та вміння, навчався в освітніх закладах або займався самоосвітою, організовував разом із друзями або колегами свою справу, бізнес, який приносив не тільки дохід, а й задоволення тощо. Отже, купувався

новий статус у новій соціальній структурі, що відзначає, наприклад, Т. Пірайнен [18].

На успішність адаптації впливає тип поселення: компактний (серед таких же ВПО) або дифузний (серед місцевих жителів), а також – міська чи сільська місцевість. ВПО, які обрали при переїзді великі населені пункти й дифузний тип проживання, виявилися менш фрустрованими в новому середовищі порівняно з тими, хто оселився в селах і компактних поселеннях. Вони більш задоволені професійною діяльністю, матеріальними умовами життя, стосунками з корінними жителями, а також більш оптимістично оцінюють життєву ситуацію і відчувають радість здійсненням сенсу життя.

На підставі наведених даних можна припустити, що «виживання» і стійкість суб'єктів зачіпає більшою мірою групові та індивідуальні ресурси в тісному зв'язку з ресурсами громади. У зв'язку з цим

у процесі інтеграції важливу роль відіграють механізми адаптації (взаємної адаптації) й інновації, які регулюють взаємообмін між особистісним і соціально-організаційним компонентами соціального світу. Адаптація передбачає реалізацію здібностей суб'єктів до раціонального розподілу соціальних і культурних ресурсів (власності, доходу, престижу тощо), що забезпечують їх більш ефективну взаємодію із середовищем і один з одним.

Однак механізми адаптації не вичерпують відтворення всіх ознак інтегрованості, стійкості і стабільності соціального суб'єкта, оскільки за своєю сутністю, являють способи пристосування, що викликають напруження. Тому умови переходу до стійкого становища взаємодіючих суб'єктів вимагають розподілу соціальних і культурних ресурсів, їх подальшого збереження, поповнення та зміни з урахуванням зняття напруження між імпульсами індивідів та групи, що прагнуть до задоволення потреб,

Таблиця 2

Ресурсні комплекси інтегруючої приймаючої громади

Суспільні ресурси	Ресурси взаємодіючих індивідів
<i>Соціально-економічні</i>	
домінування типу ефективного виробництва, економічні досягнення; високий рівень виробництва, наявність системи типових і оптимальних форм і способів обміну; відповідних морально-етичних стандартів і нормативів у сфері економіки	рівень, якість професійної освіти, професійного, виробничого досвіду; соціально-прийнятні способи господарювання та його результати; самоорганізація, особистісні якості: працьовитість, підприємливість, відданість справі, економічна культура тощо
<i>Соціальні</i>	
соціальні інститути, що мають здатність стимулювання збалансованого й ефективного функціонування сфер суспільства, що сприяють інтеграції різних соціальних груп, розвитку особистості, незалежно від статусу; соціальна політика, націлена на вирішення соціальних проблем і проблем безпеки	приналежність конкретної соціальної групи до громади і включеність у систему відносин, колективи, правовий статус, соціальні компетенції, соціальні контакти і зв'язки, участь в управлінні громадою, соціальний досвід, опосередкований потребами і цінностями тощо
<i>Культурні</i>	
стійкі ціннісно-нормативні імперативи, які відображають стабілізуючий потенціал суспільства й ураховують культурне різноманіття своїх суб'єктів (норм, звичаїв, традицій). Інклюзивні цінності й мораль. Розвиток системи освіти, НТП тощо	ціннісні орієнтації, пов'язані з культурою та нормативами громади, розуміння звичаїв і традицій, ментальних особливостей інших людей, мови спілкування, способів взаємного обміну матеріальними й духовними цінностями, правова культура
<i>Комунікаційно-інформаційні</i>	
контрольований і координований інформаційний простір, включаючи засоби та способи отримання й розподілу інформації, її доступність; відкритість системи мереж комунікації	включеність у систему засобів комунікації через участь у відтворенні й перерозподілі інформації, необхідної для досягнення інтересів і потреб особистості, доступність інформації
<i>Соціально-психологічні</i>	
психологічний клімат, що перешкоджає «шкідливим ефектам» соціальних змін, деструктивним станам масової свідомості й особистості; колективність, що дає можливість творчої самотрансформації. Громадська думка, яка відображає ставлення до подій і впливає на перетворювальні дії індивідів	мотивація як сукупність мотивів до активної дії з інтеграції та взаємодії з іншими людьми, настанови інтеграційної діяльності, сформованість цілей, спрямованих на вживання в соціумі стратегії життя в громаді, позитивне соціально-психологічне самопочуття. Позитивне ставлення до інших груп. Престиж, репутація
<i>Соціально-екологічні</i>	
природні багатства; сприятливе екологічне середовище проживання; гарний клімат; екологічна політика	<i>Фізичні ресурси</i> стан фізичного і психічного здоров'я, психофізіологічний стан: працездатність, витривалість тощо

самовираження інтересів і різними табу, що накладаються на нього суспільством, бажаннями й можливостями. Це зняття можливо за допомогою механізмів інновації, тобто розподілу ресурсів з метою, створення, поширення й застосування нового засобу, яке задовольняє потреби людини та суспільства, потреби взаємодіючих груп і викликає разом із тим соціальні й інші зміни. Стратегія пошуку механізму інновації в ході інтеграції ВПО пов'язана з особливостями цього процесу, коли суб'єкти, що інтегруються (ВПО та місцеві), народжують інноваційні моделі взаємодії і практики, без яких їм складно співіснувати в конкретній громаді.

У процесі інтеграції ресурси суб'єктів, що інтегруються, перерозподіляються в бік нарощування нових раціональних практик зі збереження та створення взаємної стійкості; нового знання, нових способів організації життя, нових стандартів взаємодії, які регулюється, з одного боку, базовими інститутами суспільства (правила гри), а з іншого – інтересами й можливостями «гравців», якими є групи ВПО та місцевих жителів. Розвиток інтегруючої громади має відбуватися на засадах формування принципів толерантності, спільних цінностей ВПО й територіальної громади, партнерських відносин.

Висновки. Отже, аналіз приймаючої громади як інтегруючого суб'єкта дає змогу дати його визначення та зробити такі висновки.

Місцева (локальна) громада – це, по-перше, сукупність взаємодій людей, пов'язаних спільними соціокультурними, економічними та іншими формами життєдіяльності, спільним проживанням на певній географічній території, що знаходиться під юрисдикцією одного органу управління. По-друге, вона є результатом взаємодії людей, що виражається у відносинах, зв'язках, організаціях, структурах у соціально-економічній, культурно-комунікативній, морально-психологічній, політико-державній, громадській сферах відносин.

Як інтегруючий суб'єкт приймаюча громада є соціокультурним утворенням, діяльнісний стан якого відображає специфічні властивості, зумовлені необхідністю прийняття груп з інших спільнот. Якості інтегруючої громади представляються як соціально-психологічні та ресурсні.

Соціально-психологічні якості інтегруючої приймаючої громади спрямовані на відтворення цінностей (цілей) і способів діяльності, необхідних для інтеграції, на встановлення балансу толерантності й інтолерантності у взаєминах соціальних одиниць шляхом оптимізації їх консолідуючих цінностей, на необхідні зміни інститутів громади для підтримки прав, ідентичностей інтегрантів, їх доступу до ресурсів і їх обміну. Це такі якості, відтворювані суб'єктами громади, як здатність культивування етичного середовища, націленого на подолання соціальних відмінностей між членами громади, незалежно від їхнього статусу; здатність підтримки двосторонньої адаптації на основі консолідуючих цінностей; здатність ефективної кооперації та подолання конфліктів. Ресурсні якості громади спрямовані на кооперацію й оптимізацію ресурсів двох взаємопов'язаних суб'єктів – індивідів (групи) та громади. Здатність оптимізації ресурсів як властивість громади відображає відтворення ресурсних комплексів у процесі взаємодії індивідів і груп і громади на принципах обміну й кооперації в різних сферах взаємодії; відображає відтворення системно-організованих способів їх використання в інтересах взаємного пристосування і стійкості в соціумі взаємодіючих суб'єктів. До них належать механізми адаптації, взаємної адаптації, інновації, типізації, легітимізації, допомоги і взаємодопомоги, соціально-мережеві й інші механізми.

Інтеграційні якості приймаючої громади в умовах внутрішнього переміщення, викликаного збройною агресією РФ, формуються при недостатності соціокультурних умов для інтеграції ВПО. Це недостатність етичних підвалин формування позитивного ставлення до ВПО в сучасних умовах та організації їх взаємодії в громаді, негативне соціальне самопочуття населення тощо. На формування й відтворення інтеграційних якостей, результати інтеграції загалом впливає комплекс особливостей приймаючої громади, пов'язаних із її економіко-політичним становищем, соціокультурними, демографічними та іншими особливостями. Цей аспект інтеграції досить повно проявляється на етапах інтеграції ВПО в приймаючу громаду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Права внутрішньо переміщених осіб / Українська Гельсінська спілка з прав людини; Розділ підготовлений експертами благодійного фонду «Право на захист». URL: <https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremishchenyh-osib/>.
2. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.
3. Формування та реалізація системи інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади : наукова доповідь / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, Ю.С. Залознова та ін. Київ, 2017. URL: http://iep.com.ua/Amosha_Novikova_Zaloznova.pdf.

4. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.
5. Переселенцы Донбасса в зеркале украинской прессы и ТВ: Исследование общественной инициативы «Восстановление Донбасса». URL: <http://s3.amazonaws.com/ppt-download/05-150304181326-conversion-gate01.pdf>.
6. Городяненко В.Г. Соціологія : підручник / за ред. В.Г. Городяненка. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 544 с.
7. Tönnies F., Community and Society, Übersetzung C. Loomis. New York : Dover Publications, 2002/1887. 41 p.
8. Парсонс Т. О социальных системах / под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. Москва : Академический проект, 2002. 832 с. URL: <http://www.pavgoz.ru/files/parsonsosistemah.pdf>.
9. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 140 с.
10. Ставлення населення України до внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та Криму: результати опитування громадської думки. URL: http://unhcr.org.ua/ attachments/article/1604/Public% 20Survey_40_UKR_www.pdf.
11. Социологическое исследование «Индекс комфортности переселенца» (обобщенные результаты). URL: http://restoring-donbass.com/wp-content/uploads/ 2015/ 09/ Presentation_IndexofComfort_V6.pdf.
12. Василенко О. Інформаційні та комунікаційні потреби внутрішньо переміщених осіб. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/2015_27_02_Vasilenko.pptx.
13. Громадяни України про безпеку: оцінки, загрози, шляхи вирішення проблем. Результати соціологічного дослідження. URL: http://gazumkov.org.ua/upload/1412757450_file.pdf.
14. Широкова Є.О. Вимушені переселенці в сучасній Україні: політичні та соціальні аспекти проблеми. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 69–70. С. 190–197.
15. Індекс інтеграції внутрішньо переміщених осіб / CEDOS: аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/vro-integration-index>.
16. UNESCO: База даних ЮНЕСКО. URL: <http://www.unesco.org/new/ru/unesco/resources/publications/unesdoc-database/>.
17. Гидденс Э. Последствия модерна. *Современная теоретическая социология* : реферативный сборник / под ред. Ю.А. Кимелева. Москва, 1995. С. 145–163.
18. Pirainen T. Towards a New Social Order: Transforming Structure Life. Alder-shot : Dartmouth, 1997. 223 p.